

GENEL HATLARIYLA KÜTAHYA'NIN TİCARİ YAPILARINDAN TARİHİ KAPAN HANI

HISTORICAL KAPAN HAN, ONE OF KÜTAHYA'S COMMERCIAL BUILDINGS IN GENERAL LINES

Kürşat Nusret ERDEN*

*Doktora Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Bölümü, Bilecik-Türkiye, kne43@hotmail.com, ORCID NO: 0000-0001-9821-6229

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p>Gönderilme Tarihi 01.02.2022</p> <p>Revizyon Tarihi 15.02.2022</p> <p>Kabul Tarihi 20.03.2022</p> <p>Makale Kategorisi Derleme Makalesi</p> <p>JEL Kodları A10 B10 R10</p>	<p>Osmanlı Devleti'nin askeri, idari, hukuki, siyasi, gücünün temelinde askeri ve siyasi sağlamlığının etkisinin olduğu kadar iktisadi ve ticari organizasyonunun da büyük etkisi olmuştur. Osmanlı şehirlerinin ticari organizasyonunu sağlayan kurumlar arasında Kapan Hanları da bulunmaktadır. Tek bir cins ticaret ürünlerinin toptan satışı ya da dağıtımını sağlayan Kapan Hanları Anadolu'da Selçuklular döneminden beri görülmektedir. Osmanlılar tarafından da devam ettirilen Kapan Hanları pek çok Osmanlı şehirlerinde kendini göstermiştir. Bunlardan biri de Kütahya'ya yapılmıştır. 1505-1511 yılları arasında Kütahya'da Anadolu Beylerbeyi olan Karagöz Ahmet Paşa'nın vakıfları arasında kayıtlıdır. Çalışmada Osmanlı Kapan Hanlarının işlevi ve işleyişi üzerinde genel hatlarıyla bahsedilerek Kütahya Kapan Hanı'nın anlaşılmasına zemin hazırlanmıştır. Kütahya Kapan Hanı'nı detaylı bir şekilde ortaya çıkarmak isteyen araştırmacılara bu çalışmayla ışık tutulması amaçlanmıştır.</p> <p>Anahtar Kelimeler: Kütahya, Kapan Han, Karagöz Ahmet Paşa, Osmanlı Devleti</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Received 01.02.2022</p> <p>Revized 15.02.2022</p> <p>Accepted 20.03.2022</p> <p>Article Classification: Review Article</p> <p>JEL Codes A10 B10 R10</p>	<p>The Ottoman Empire's military, administrative, legal, political power, as well as its military and political strength, had a great impact on its economic and commercial organization. Kapan Hans are among the institutions that provide the commercial organization of the Ottoman cities. Kapan Hans, which provide wholesale or distribution of a single type of trade products, have been seen in Anatolia since the Seljuk period. The Kapan Hans, which were continued by the Ottomans, showed themselves in many Ottoman cities. One of them was built in Kütahya. It is registered among the foundations of Karagöz Ahmet Pasha, who was the Anatolian Governor in Kütahya between 1505 and 1511. In the study, the function and operation of the Ottoman Kapan Hans were mentioned in general terms and the basis for the understanding of Kütahya Kapan Han was prepared. With this study, it is aimed to shed light on the researchers who want to reveal the Kütahya Kapan Han in detail.</p> <p>Keywords: Kutahya, Kapan Han, Karagoz Ahmet Pasha, Ottoman Empire</p>

Atıf (Citation): Erden, K. N. (2022). "Genel Hatlarıyla Kütahya'nın Ticari Yapılarından Tarihi Kapan Hanı", *Kapanaltı Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (1): 1-9

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

Ticari hayat, tarih boyunca her devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti için de önem arz etmiştir.¹ Osmanlıların şehir merkezleri kurmada izledikleri planlama metotları, ticarete verdikleri önemi ortaya koyar. Osmanlı Devleti coğrafi konumunun sağladığı avantajla ve şehir kurmada izledikleri yöntemle şehirlerde ticari fonksiyon gelişmeye başlamış ve buna bağlı olarak da ticari faaliyetlerin yaşandığı çarşı ve pazarlarda farklı tip yapılar inşa edilmiştir.² Şehirlerde görülen bu iki tip ticari eylem merkezinden biri genellikle zanaat ürünleri üretilip satıldığı çarşılar, diğer tip ticari faaliyet alanı ise yiyecek maddelerin satıldığı pazar yerleri olmuştur.³

Osmanlılar fethettikleri topraklarda var olan ticari birikimi Anadolu Selçuklularından ve Bizanslılardan miras almışlarsa⁴ da kurdukları ve geliştirdikleri çarşıların temelini Türk- İslâm şehirlerindeki ticari yapılar oluşturmuştur. Nitekim Türkler Anadolu'ya geldiklerinde Bizanslılara ait, dayanıklı ve şehir panoramasında nirengi noktaları meydana getirecek ticari yapı türleri bulunmamaktaydı.⁵ Oysa Selçuklular'ın Anadolu'da şehirlerarası yollar üzerinde kervansaraylar ve şehir merkezlerine dükkânlar, hanlar gibi birçok ticari yapı inşa ettiğini gözlemlenmektedir.⁶

Osmanlı çarşılarının kalbi kendinden önceki Türk-İslâm şehirlerinde olduğu gibi cuma camileri ve bedestenlerdi. Pek çok şehirde görüleceği üzere Osmanlı çarşıları da bu iki tip yapının etrafında kurulmuştur.⁷ Belli bir sistem dâhilinde konuşlandırılan bu yapılar arasında hanlar, bedestenler ve bedestenlerin yakınına inşa edilen bir sıra dükkânlar dizisi olarak tanımlanabilecek arastalar yer almıştır.⁸ Genellikle ticaret merkezlerinin ilk halkasında hanların bulunduğu müşahede edilebilir. Daha sonraki noktalarda dükkânlar, zanaat bölgeleri ve son olarak da deri atölyeleri ile pazar yerleri görülür.⁹

Osmanlı şehirlerinin ticari organizasyonunu sağlayan kurumlar arasında Kapan Hanları da bulunmaktadır. Nitekim Kapan Hanları Osmanlı şehirlerinin alışverişi ve pazarlarında gerek işleyişi gerekse işlevi yönünden karakteristik özelliği olan yapılardır.¹⁰

Bu çalışmada Osmanlı ticaretinin önemli yapı taşlarından olan Kapan Hanları'nın genel hatlarıyla tarihi süreci, çalışma sistemi, görevlileri ve işlevi üzerinde durulacaktır. Devamında da Kütahya'daki Kapan Hanı'nın tarihsel durumu hakkında genel bilgi verilecektir.

1. Kapan Hanı

Kapan; yiyecek maddelerinin tartıldığı “büyük tartı aleti, ağır yük tartan büyük terazi, kantar” anlamına gelmektedir.¹¹ Latince olan “campana” Farsça'ya “kepan” olarak geçmiş buradan Arapça 'ya da [şeddad]

¹ Şennur Şenel, “ Osmanlılarda Ticaret Anlayışı ve Ticaret Teşkilatında Yeni Bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı” Türkler, c: 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.736.

² Mehmet Sait Şahinalp - Veysi Günel, “Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyonve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi”, Millî Folklor, 2012, Yıl 24, Sayı 93, s.151.

³ Ömer Demirel, " XIX. Yüzyıl Osmanlı Şehir Ekonomisi (Sivas Örneği)", Osmanlı, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 504. (504-?) ; Doğan Kuban, “Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal Ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, Vakıflar Dergisi, 1968, sy. VII, s. 71.

⁴ Coşkun Çakır - Yakup Akkuş, “ Osmanlı İstanbul'unda Ticaret” Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Cilt:6, İstanbul, 2015, s. 154

⁵Mustafa Cezar, Tipik Yapıları ile Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik dönem imar sistemi, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1986, s.27-28.

⁶ Cezar, age, s.27-28.

⁷ Maurice M. Cerasi, Osmanlı Kenti, 1. baskı, İstanbul: YKY Yay., 1999, s. 119-120.

⁸ **Ârâsten:** Dilimize Farsça'dan geçtiği varsayılan arasta kelimesi önceleri “ordugâhta kurulan pazar” manasında kullanılırken Farsça 'da “çarşı” anlamının dışında“tanzim etmek, sıraya koymak, çekidüzen vermek, süslemek” manasına gelmektedir. Türkçede ise çarşı anlamına gelmesi dükkânların belirli düzen içerisinde sıralanması veya ordugâh pazarlarının askeri disiplin içerisinde satış yapmalarından yahut bu dükkânların seyyar satıcılara nispetle her hususta düzene konulmuş olmalarından ileri geldiği düşünülmektedir. Nusret Çam, “Arasta” TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 3, İstanbul, 1991, s. 335-336

⁹ Saide Selin Eray - İzzettin Kutlu, "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Kent Yapısında Çarşının Konumu ve Mekânsal Kurgusu Üzerine Bir İrdeleme", Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi, Cilt: 14 Sayı: 2, 2021, s. 507; Kejanlı, D. (2010). Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı gelişimi, e-Journal of New. E-Journal of New World Sciences Academy, 5 (3), s. 297-298. ; Tuba Akar, “Osmanlı Dönemi Vakıf Ticari Yapıları: Mimari Özellikleri, Koruma Sorun ve Potansiyelleri”, Vakıf Ve İktisat Sempozyum, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014, Ankara, s. 166-167. ; Gönül Tankut, “Osmanlı Şehrinde Ticari Fonsiyonların Mekansal Dağılımı”, VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1973, s.777-778.

¹⁰ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimî Tarihi 1453-1559, C.2, 2.b., Tekin Yay., Ankara, 1979, s.222.

¹¹ İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, s. 620; Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 2011, s.1304.

vezinde “kabbân” olarak girmiştir. Türkçe ’ye ise kapan olarak girdiği öne sürülür.¹² Mısır’da kantar kullanan kimseye “kabbân”, alım satım sözleşmelerine nezaret eden kuruma da “Dîvânü’l-kabbânî” denilmiştir.¹³

Osmanlılar da ise “Kapan” sözcüğü hanın içinde satılan ürünün adıyla birlikte kullanılmıştır. Balkapanı, Unkapanı, Yağkapanı, İpek kapanı gibi...¹⁴ Aynı zamanda bazı belgelere yağ, un, buğday, mısır gibi muhtelif malların satıldığı bu mahaller çardak veya mizan olarak da geçebilmiştir.¹⁵

Tek bir cins ticaret ürünlerinin toptan satışı ya da dağıtımını sağlayan kapalı birer pazar yeri görevini yerine getiren Kapan Hanları, Anadolu’da Selçuklulardan beri mevcuttu ve belirli bir ticari sistem dâhilinde uygulanıyordu.¹⁶ Şehirlerde var olan ticari birikimi miras alan Osmanlılar da kuruluşundan itibaren başta başkent olmak üzere yurdun farklı bölgelerine Kapan Hanları inşa etmişlerdir. Benimsediği iktisadi prensiplerinden olan provizyonizm ilkesi gereği bunu yapmışlardır ki, halkın ihtiyaç duyduğu ürünleri bol miktarda ve ucuz fiyatla temin etmek Osmanlı’nın temel ilkesiydi.¹⁷ Henüz kuruluş dönemini tamamlamamış olan Osmanlı bu dönem içerisinde bile Bursa’ya iki tane Kapan Hanı inşa ettikleri görülmektedir. Bunlar Orhan Bey tarafından yaptırılan Emir Han ve I. Murat zamanında Ulucami’nin batısına yaptırılan Kapan Hanı’dır.¹⁸

Fatih döneminde, İstanbul’da büyük bir imar faaliyetinin başlatıldığını bilinmektedir. Yapılan düzenlemelerin arasında halkın iktisadi ve sosyal hayatına yönelik yeni camiler, yollar, mahalleler, bedestenler, çarşılar, hamamlar yapılmıştır.¹⁹ Bunların yanın da halkın temel ihtiyaçlarını kolaylıkla erişebilmeleri ve iâşe problemi yaşamamaları için bir de kapan hanları kurulmuştur. Un Kapanı (Kapan-ı Dakik) bu dönemde yapılan hanların en büyüğüdür. Şehrin hububat ihtiyacının önemli bir kısmı buradan temin edilmiştir. Ayrıca Fatih vakfiyelerinde yer alan Gümrük ve Yemiş Kapan Hanları da kapan ticaretinin uygulandığı diğer yapılardır.²⁰ Fatih aynı zamanda kapan işlemlerini ve şehrin hububat ve zahire ihtiyaçlarını belirli bir düzende tutmak için bir de "Ehl-i Hiref Divanhanesi" kurdurmuştur.²¹ Mustafa Akdağ’ın belirttiği gibi Kapan Hanları Fatih döneminde teşekkülünü tamamlayarak, gerçek birer tarih anıtı çapında ortaya çıkmıştır.²²

Tarihi süreç içerisinde İstanbul’un muhtelif yerlerine, farklı zamanlarda kapan hanları yapılmaya devam edilmiştir. Yapılan kapanların büyük kısmı Unkapanı ile Haliç kıyısında toplanmış olup Yağ Kapanı ise Galata’da bulunmaktadır.²³

Osmanlı Devleti’nin şehirlerde kapan hanlarını kurmaktaki amacı tüccarlardan alınacak vergi ve rüsum kazancıyla beraber şehir halkının ihtiyaç duydukları ürünleri karaborsaya düşmesini engel olmak ve halkın istediği ürünleri rahatlıkla satın alabilmelerini sağlamaktır.²⁴ Ayrıca 16. yüzyıldan sonra şehirlerde artan tüketici kitlelerin ihtiyaçlarını aksatmadan temin etmektir.²⁵ Artan ihtiyaçların karşılanabilmesi dışarıdan mal alınmasıyla mümkün oluyordu. Bu işlemler kapan tüccarların marifetiyle yapılıyordu.²⁶ Dolayısıyla Kapan Hanların bu işlere çok elverişli olması pek çok şehre kapan yapımını teşvik etmiştir.²⁷ Sezai Sevim’in verdiği bilgilere göre Batı Anadolu şehirlerinde Aydın, İzmir ve Gelibolu’da, Orta ve Doğu Anadolu ile Doğu Akdeniz şehirlerinde Malatya, Mardin, Tire, Humus, Musul, Gazze ve Kıbrıs’a kapanlar yaptırıldı. Balkan şehirlerine ise Üsküp Kapanı, Kefelonya Kapanı gibi hanlar yaptırıldı.²⁸

¹² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat, Doğu Matbaası, Ankara, 1970, s.571; Mütercim Âsım Efendi, Kâmûsü’l- Muhît Tercümesi, haz. M. Koç- E. Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2014, s.5469.

¹³ Salih Aynural, "Kapan", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 24, İstanbul, 2001, s. 338-339.

¹⁴ Hikmet Tongur , “Türk Şehirlerinde Çarşılar ve Kapanlar”, Belediyeler Dergisi, no. 52, Ankara, 1939, s. 24.

¹⁵ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, "Kapanlar", Ed. Nuri Akbayar vd., Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı’nın Ortak Yayını. Cilt: IV, İstanbul, 1994, s. 431.

¹⁶ Akdağ, age s.222.

¹⁷ Çakır ve Akkuş, age, s.154

¹⁸ Mehmet Zeki Pakalın, "Kapan", Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, C. II, MEB Yayınları, İstanbul, 1993, s. 164-165.

¹⁹ Aydın Yalçın, Türkiye İktisat Tarihi, Ayyıldız Matbaası, 1979, s. 52.

²⁰ Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı Döneminde İstanbul’un iâşesi”, Uluslararası Osmanlı İstanbul Sempozyumu 2, 2014, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, s. 110.

²¹ Akbayar, agm, s. 430.

²² Akdağ, age, s.222.

²³ Provizyonizm: Osmanlı iktisadında öncelikle halkın ihtiyaçlarının karşılanması temel ilkedir. Çakır- Akkuş, agm, s.176.

²⁴ Mehmet Zeki Pakalın, agm, s.164-165.

²⁵ Örneğin 16.yy.’da İstanbul’da nüfus 350.000-400.000 arasında iken Kayseri, Ankara, Tokat, Konya, Sivas, Kastamonu, Saraybosna, Selanik, Atina, Maraş’ta nüfus 10.000’i bulmuştu. Nebi Bozkurt, "Nüfus", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 33, İstanbul, 2007, s. 295. (294-299) ; Mehmet Öz, "İstanbul Nüfusu: Fetihden XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, 2015, s.477.

²⁶ Sezai Sevim, "Bursa Kapan Hanı’nın Balkanlar’a Yansıması Açısından Üsküp Kapan Hanı" Bursa’da Zaman, Yıl: 1, Sayı: 4, Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2012, s. 32.

²⁷ Akdağ, age, s. 223.

²⁸ Sezai Sevim, agm, s. 32.

Genel Hatlarıyla Kütahya'nın Ticari Yapılarından Tarihi Kapan Hanı

Osmanlı kapanlarının çalışma şekli belirli bir düzen içerisinde yürütülüyordu. Önce yağ, bal, un gibi her türlü gıda maddeleri ile tahıl kahve, tütün, enfiye, ipek, pamuk, dokuma ve kumaşlar üreticilerden satın alınarak tüketim merkezlerine getirilip kapanlara alınır. Ürünler, kapan naibi ile esnaf temsilcileri olan kethüdalar, yiğitbaşları tarafından şer'i ölçü birimlerine göre tartımlarının ve ölçümlerinin doğru yapılıp yapılmadığı kontrol edildikten sonra da ağırlıklarına ve çeşitlerine göre vergi ve narha tabi tutulurdu. Fiyatları "narh-ı ruzi üzere" (günlük fiyat oluşumuna göre) kuruşlandırmaları yapılır sonra da esnaflar tarafından ürünler satışa sunulurdu. İhtiyaç ürünlerin şehrin nüfus yoğunluğu farklı olan semtlerine dengeli biçimde toptan dağıtılmasına gözcülük ederlerdi. Ayrıca kapan naibleri gerektiğinde esnafa ceza da kesebiliyorlardı.²⁹

Kapan tüccarları; kendilerine devlet tarafından fermanla yetki verilen ve şehirlerin işlerini sağlamada görevli kişilerdi.³⁰ Genellikle bu tüccarlar Müslümanlar arasından seçilirdi. Bazı durumlarda da güven oluşturmuş gayrimüslimlere de bu vazife için tezkire verilebilmekteydi. Kapan tüccarları sattıkları ürünlerin çeşidine göre ihtisaslaşmışlardı. Bunlar un kapanı ile yağ ve bal kapanı olarak ikiye ayrışabilmekteydi.³¹ Kapan tüccarları bazı kaideler çerçevesinde tıpkı Osmanlı esnafları gibi birbirlerine kefalet sistemiyle bağlanmışlardı.³² Örneğin yağ getiren tüccar bal, bal getiren de yağ satın alıp kapana indiremezdi. Ayrıca birbirlerinin mubayaa bölgelerine gidip mal satın alamazlardı.³³

Kapan işleten tüccarlar her ne kadar özel statüde olsalar da devletin ortaya koyduğu hükümleri yerine getirmekle yükümlüydüler. Öyle ki, üretim bölgelerine gerekli ücret veya yazıcı göndermedikleri zaman derhal devlet tarafından uyarılıp mubayaa için gerekli sermaye temin etmeleri istenirdi. Ayrıca kapan tüccarlarının üreticiye zorluk çıkarmamaları, üreticiden parasız ürün talep etmemeleri ve boş yere diğer kazaları gezip vakit geçirmemeleri kendilerinden istenen diğer hususlardı. Şayet bu kurallara uymayanlar olursa derhal ticaret yapmaları yasaklanırdı.³⁴ Özetle kapan tüccarları devletin ortaya koyduğu kaidelerin dışında kendi istedikleri gibi mal alım-satım yapamıyorlardı.³⁵

İlk zamanlarda kapanlardaki işleyiş devlet adına emin, naib, kethüda gibi görevliler marifetiyle yürütülürken ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan mali sıkıntılar sebebiyle kapanlar iltizama verilmek üzere mültezimlere ihale edildi. XIX. yüzyıl başlarında kapanlardan toplanan gelirlerin bir kısmı rüsumat adıyla devlet hesabına aktarılmış kalan kısmı da şehremanetine (Belediye) terk olundu. Günümüzde belediyelerin hâl tüccarlarından elde ettikleri gelirlerle ve tartı aletlerini kontrol etme ve damgalama ücretinin kaynağı kapanlardan alınan ücret ve harçlardır.³⁶

2. Kütahya Kapan Hanı

Kütahya'nın kesin olarak Türk hâkimiyetine geçişi 1233-1234 tarihlerinde Sultan II. Alâeddin zamanındadır.³⁷ Bu fetihten sonra 13. yy.'da yapılabildiği düşünülen en eski Türk yapıları Saadettin Camii, Hezar Dinari Mescidi ve Balıklı Cami'sidir. Bunlar kalenin doğusunda yer almaktadır. Hıdırlık Mescidi ise kalenin güney yönündeki Sultanbağı mahallesindedir. Bu yapıların şehirdeki dizilişi 13. ve 14. yy.'da Kütahya'nın çekirdek alanının nereler olduğunu göstermesi ve Selçuklu ve Germiyan dönemlerinde Kütahya çarşısının Saadettin camii ve yöresinde şekillendiğini belirtmesi bakımından önemlidir.³⁸ Bu dönemde yukarıda bahsedilen dini mimari yapıların dışında yapılanma görülmemektedir. Dolayısıyla Kütahya'da ticari hayatın merkezi olan çarşıların oluşumunun ve gelişiminin 15. yüzyıla kadar sürmüş olduğunu söylemek mümkündür.³⁹

1429 yılında kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine giren Kütahya'da cami, mescit, medrese gibi eserlerin yanında ticari yapılar da bu tarihten itibaren kendini göstermiştir. Ayrıca Kütahya'nın uzun müddet Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi olması ve önemli yolların kavşak noktasında bulunması şehrin ticari yaşamına olumlu yönde katkı sağlamıştır. Öyle ki 1550 ile 1660 yılları arasında Kütahya'da 2 bedesten, 3 kervansaray, 17 han, 5

²⁹ Aynural, agm, s. 338-339. ; Akbayar, agm, s.430.

³⁰ 19. yüzyıla kadar İstanbul'un gıda ihtiyacının yüzde doksandan fazlasını yarı resmi yarı özel statü olarak belirtebileceğimiz kapan tüccarları tarafından karşılanıyordu. Ancak kapan tüccarının kendi mali imkânlarıyla İstanbul'un işini sağlama konusunda yetersiz kalmaya başlaması, Zahirî Nezaretî'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Tevfik Güran, "İstanbul'un İşinde Devletin Rolü (1793-1839)", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 44, Sayı 1-4, 1986, s. 247.

³¹ Göktepe Kaya, "İstanbul'un İşinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İşine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)" Belleten, Cilt: 81, Sayı 292, Ankara, 2017, s. 866.

³² Salih Aynural, Selim III Döneminde İstanbul'da İktisadi Hayat (1789-1807), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1989, s.11.

³³ Salih Aynural, agm, s. 338-339.

³⁴ Salih Aynural, agt, s. 12.

³⁵ Ufuk Gülsoy, İstanbul Ticaret Borsası 1924-2014, İstanbul Ticaret Borsası, 2014, s. 39.

³⁶ Pakalın, agm, s. 164-165. ; Nihal, Atsız, "Kapan", Türk Ansiklopedisi, C. 21, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1974, s. 224.

³⁷ Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya" TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 26, s. 580.

³⁸ Mustafa Cezar, age, s. 37.

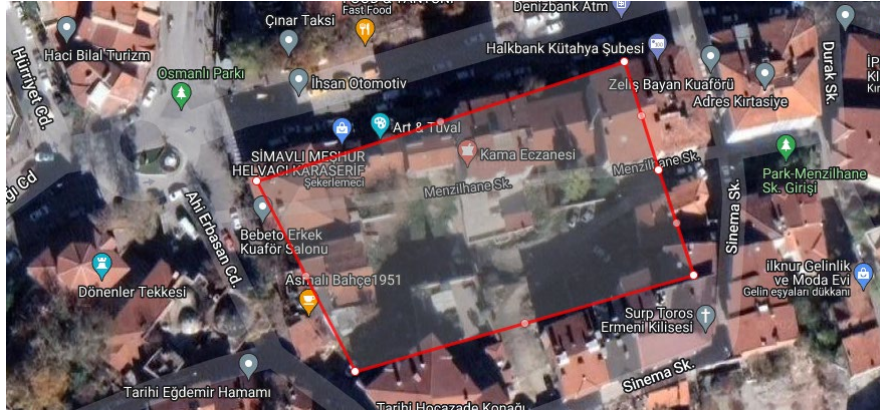
³⁹ Uğur Tanyeli, Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15 yy), Basılmamış Doktora Tezi, İTÜ. İstanbul, 1987. s.92-93.

arasta, 363 vakıf dükkânı ve temel kompleksin dışında kalan 153 tane de dükkânların var olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu yapılar Kütahya'nın ticari hayattaki hareketliliğini ve gelişmişliğini gösteren önemli delillerdir.⁴⁰

Kütahya'nın ticari hayatı hakkında bizlere ipuçları veren yapılar arasında bir de Kapan Hanı bulunmaktadır. Kütahya Kapan Hanı yüzyıllarca şehrin ticari faaliyetlerini sürdürmesinde önemli fonksiyonu yerine getirmiştir. Kütahya kapanı Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa döneminde inşa edilmiştir.1505-1511 yılları arasında Beylerbeyi rütbesiyle görev yapan Karagöz Ahmet Paşa'nın vakıfları arasında kayıtlıdır.⁴¹ Kurduğu vakfın gelir kaynakları arasında Kapan Hanı da bulunmaktadır.⁴²

Karagöz Ahmed Paşa'nın H. 918/M. 1512 tarihli vakfiyesine göre Kapan Hanı Ahmet Mustafa zaviyesi yakınlarında olup iki ve tek katlı, yetmiş yedi odalı büyük bir yapıdır. İçerisinde bir mescit ve mescidin altında bir çeşme, bir havuz, bir ahır ve bir abdesthane bulunmaktadır. Bunlara ilaveten bir bahçe ile kapana bitişik yirmi dükkân mevcuttur.⁴³

Vakıf suretinden Kapan Hanı'nın 16. yüzyıldaki yerini ve sınırlarını tespit edebilmek mümkündür. Vakfiye kaydına göre yapının kuzey ve batı yönünden iki yol geçmektedir. Kuzey tarafında bugün Cumhuriyet Caddesi adı verilen yol üzerinde Sultanbağı çayı ve bu yolun karşısında 20 adet dükkân bulunmaktadır. Batı yönünde Ahierbasan mezarlığına doğru çıkan yol ile Mevlevihane ve Elvan Bey Hamamı bulunmaktadır. Yapının güney kısmı Ahierbasan Mezarlığı ve Ermeni Surp Toros Kilisesi'nin giriş kapısına kadar uzanmaktadır. Doğu yönü Kara adlı kimse ile Serkiz ve İskender adlı kişilerin mülkleriyle huduttur.⁴⁴ Bu bilgiler ışığında Kapan Hanı'nın sınırları net bir şekilde belirlenemese de içinde barındırdığı bütün yapılarıyla beraber yapının 4-5 dönümlük büyük bir arazi üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu da gösteriyor ki Kapan Hanı oldukça geniş bir alanda bulunmuştur ve oldukça hareketli bir ticari potansiyele sahiptir.

Şekil 1: Kütahya Kapan Hanı'nın 16. Yüzyılda Kapladığı tahmini alan

Kütahya Kapan Hanı hakkında bilgilere 16. yüzyıl tahrir defterlerinde de rastlanmaktadır. Kanuni dönemine ait 369 numaralı tahrir defterine "Nefs-i Kütahya'da kербansaray hüceratıyla ana muttasıl otuz bab dükkân maa-kapan" şeklinde yazılmıştır.⁴⁵ 438 numaralı Muhasebe-i vilayet-i Anadolu defterinde ise "nefs-i Kütahya'da bir kербansaray ve kapan ve otuz dükkân hâsılı 8.000 akçe" olarak geçmektedir.⁴⁶ II. Selim dönemindeki kayıtlarda ise "Han" ve "Hâne-i Kapan" şeklinde han ve kapanlar birbirinden ayrı olarak kaydedilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak ilgili yapının han veya kervansaray olarak anıldığı gibi aynı zamanda burada kantarın (kapan) bulunmasından dolayı Kapanhanı da denilmiştir.⁴⁷ Ayrıca bu yapı bazı eserlerde "Menzilhane" olarak da geçmektedir. Nitekim Uzunçarşılı Kütahya şehri eserinde Kapan Hanını Kütahya Menzilhane başlığı altında

⁴⁰ 1534 tarihlerindeki icmal defterinin vakıflar kısmında Kütahya'da 3 kervansaray olduğu kayıtlıdır. Evliya Çelebi 1671'de ziyaret ettiği Kütahya'da 17 hanın varlığından bahsetmektedir. Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri" Türklük Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fak., Sayı:3, 1988, İstanbul, s.269-270. ; Surayya Faroqhi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Türk Vakfı Yurt Yayınları, 3.b, İstanbul s.55

⁴¹ Meltem, Aydın, "Kütahya-Karagöz Ahmet Paşa Vakfı" Vakıflar Dergisi, S.45. s.91. ss. 91-119.

⁴² Mustafa Karazeybek, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kütahya'daki Ticaret Mahalleri", Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl: 11, Sayı: XXXVI,2018, s.382.

⁴³ Cevdet Dadaş vd., Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları II/3, Kütahya Belediyesi yayınları, Kütahya, 2001, s. 108.

⁴⁴ Dadaş, age, s. 108-109.

⁴⁵ Varlık, agm., s. 270.

⁴⁶ Ahmet Özkılınç vd. ,438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, C. I, (937/1530), Ankara, 1993, s.104.; Mustafa Çetin varlık, agm, s. 270.

⁴⁷ Karazeybek, agm, s. 383.

Genel Hatlarıyla Kütahya'nın Ticari Yapılarından Tarihi Kapan Hanı

anlatmış ve Menzilhane'yi Evliya Çelebi tarafından "Kapan Hanı" denildiğini belirtmiştir.⁴⁸ Ancak yukarıda belirtildiği gibi Osmanlının tahrir kayıtlarında da "Kütahya Kapan Hanı" ibaresi yer almaktadır.

Evliya Çelebi de Kapan Hanı'nın 17. yüzyıldaki yapısı hakkında fikir sahibi olunabilecek önemli bilgiler vermiştir. Eserinde; Kapan Hanı'nın demir kapılı olduğunu ve avlusunda büyük bir fiskiyeli havuzun bulunduğunu belirtmiştir. Handa bulunan mescidin 12 sütun üzere yapıldığını ve hanın dört taraflı olup alt ve üst katta olmak üzere toplam 200 odanın yer aldığını anlatmıştır. Ayrıca hanın batıya bakan kapısı üzerinde lacivert ile beyaz mermer üzerinde celi hat ile yazılı bir kitabenin var olduğunu söylemiştir.⁴⁹ Günümüze kadar ulaşan kemerin üzerindeki kitabe şu mısralar yazılıdır.⁵⁰

Binayı dilküşa kim buldu ikmâl

İlahieylegülmâmur her sâl

Anın hakkında geldi işbu tarîh

Ki daim sahibeşdürr-i izzû ikbâl(H. 912) 1506/07

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise Kapan Hanı'ndan geriye sadece kesme taştan yapılan kemerli bir kapı girişi ile üzerindeki kitabe ve etrafı açık çatılı tartı işlemlerin yapıldığı yapı kalmıştır. Ahmet Yakupoğlu'nun kapanaltı resmi ve açıklamalarından anlaşıldığına göre burada tahılların tartıldığı dokuz filayağı üzerinde açık bir yapı olduğu görülmektedir.⁵¹ Uzun yıllar zahire tüccarları burada hizmet vermişlerdir. Bu yapı 1953 senesinde yıkılarak yerine vakıf apartmanı yapılmıştır.⁵² Kapan bu yıllarda günümüzde Saman pazarı olarak bilinen yere taşınarak eski yapıya benzer bir kapan inşa edilmiştir. Bunu fotoğraflarda tespit edebilmek mümkündür. Bu yapının güneyinde saadettin Camii, kuzeyinde Kaditler Cami, doğusunda Kıbrıs caddesinin başlangıcı, batısında da Kütahyalıların tahıl pazarı veya saman pazarı olarak tabir ettiği dükkânlar bulunmaktadır. Yapılan bu kapan ise 1990 yılında yenisi yapılmak üzere yıkılmıştır. Kütahya Belediye Halil İbrahim Özkaraca'nın başkanlık yaptığı dönem olan 1991 senesinde aynı yerde 12 dükkânın bulunduğu dairesel planlı yeni bir kapan binası inşa edilmiştir. Günümüzde aynı yerde hizmet vermeye devam etmektedir.⁵³

3. Sonuç ve Değerlendirme

Kapan Hanları tarihsel süreç içerisinde hem şehirlerde hem de şehirlerarası ticarete önemli bir yere sahip olmuştur. Selçuklu döneminin iktisadi hayatında yer alan kapan hanları Osmanlı döneminde de gelişerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı döneminde ticaretin geliştiği şehirlerde kapan hanları şehir hayatının önemli karakteristik kurumlarının başında gelmiş ve ticarete yön veren kurumlar olmuştur.

Tarihsel süreçte, Kütahya'nın önemli ticaret yollarının kavşak noktalarında bulunması şehre ticari hareketlilik kazandırmış ve önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Ticari yapı tiplerinden olan iki ayrı Bedestenin ve Kapan Hanı'nın burada bulunması şehirdeki ekonomik hareketliliğin göstergesidir. Dolayısıyla, Kütahya'da ticaret hayatının ilk nüveleri kapan hanları ile atılmıştır denilebilir. Günümüzde ise Kapan Hanları tarihsel misyonunu tamamlamış gibi görünse de hala birçok farklı adlarla varlıklarını ticari yaşam ve şehir yaşamı içerisinde fonksiyonlarını sürdürmektedir.

⁴⁸ İ. H. Uzunçarşılıoğlu, Bizans ve Selçuklu Germiyan ve Osman Oğulları zamanında Kütahya Şehri, Maarif Vekâleti Yayını, İstanbul, 1932, s.114.

⁴⁹ Seyit Ali Kahraman haz., Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 9. kitap cilt:1, YKY Yayınları, İstanbul, 2001, s.25.

⁵⁰ Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi -bir deneme-", Kütahya: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan, İstanbul 1981-82, s.398.

⁵¹ Ahmet Yakupoğlu, Rengârenk Kütahya, Türk Petrol Vakfı, İstanbul, 1991. s. 145.

⁵² A. Doğan Karaağaoğlu, Yaşadığım Kütahya, Kütahya İlinden Yetişenler Derneği Yayınları, Kütahya, s.4.

⁵³ Kütahya Belediye Başkanlığı 1 Yıllık Çalışma Raporu 1991, s.69.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H (2011), Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara.
- Akar, T. (2014).“Osmanlı Dönemi Vakıf Ticari Yapıları: Mimari Özellikleri, Koruma Sorun ve Potansiyelleri”, Vakıf ve İktisat Sempozyum, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, ss. 165-173.
- Akbayar, N.&Işın, E.&Sakaoğlu, N&Baydar, O.&Tanman, B.&Koz, M. S.&Aksoy, B.&Batur, A.&Yusufoğlu, Y. (1994). Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Ed.), "Kapanlar", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayımları. Cilt: IV, İstanbul.
- Akdağ, M., (1979). Türkiye'nin İktisadi ve İçtimî Tarihi 1453-1559, C.2, 2.b., Tekin Yay., Ankara.
- Altun A., (1981). “Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi -bir deneme-”, Kütahya: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan, İstanbul.
- Atsız, N.,(1974).“Kapan”, Türk Ansiklopedisi, C. 21, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Aydın, M., "Kütahya-Karagöz Ahmet Paşa Vakfı" Vakıflar Dergisi, 45:91-119.
- Aynural S.,(2001). "Kapan", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 24, İstanbul.
- Aynural, S.,(1989. Selim III Döneminde İstanbul'da İktisadi Hayat (1789-1807), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Ayverdi, İ., Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, TY.
- Bozkurt, N.,(2007). "Nüfus", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 33, İstanbul.
- Cerasi, M.M.(1999). Osmanlı Kenti, 1. baskı, İstanbul: YKY Yayınları
- Cezar, M.(1986). Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik dönem imar sistemi, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çakır, C., Akkuş Y.(2015), "Osmanlı İstanbul'da Ticaret, Sanayi ve Finans" Büyük Osmanlı Tarihi, İstanbul, Cilt:6, ss. 154-199.
- Çam, N.(1991). “Arasta” TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 3, İstanbul.
- Dadaş, C.&Batur A.&Yücedağ, İ. (2001). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları II/3, Kütahya Belediyesi yayınları, Kütahya.
- Demirel, Ö.(1999)." XIX. Yüzyıl Osmanlı Şehir Ekonomisi (Sivas Örneği)", Osmanlı, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Devellioğlu F.(1970). Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat, Doğu Matbaası, Ankara,
- Faroqi, S.(2000), Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Türk Vakfı Yurt Yayınları, 3.b, İstanbul.
- Gülsoy, U.(2014) İstanbul Ticaret Borsası 1924-2014, İstanbul Ticaret Borsası Yayınları, İstanbul.
- Güran T.(1986) "İstanbul'un İfaşesinde Devletin Rolü (1793-1839)",İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 44, Sayı 1-4, ss. 245-275.
- Kahraman, S. A. (2001) (Haz.), Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 9. kitap cilt:1, YKY Yayınları, İstanbul.
- Karağaoğlu A. D., Yaşadığım Kütahya, Kütahya İlimden Yetişenler Derneği Yayınları, Kütahya, T.Y.
- Karazeybek M., "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kütahya'daki Ticaret Mahalleri", Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl: 11, Sayı: XXXVI, 2018, ss.373-402.
- Kaya, G. (2017).“İstanbul'un İfaşesinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İfaşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)” Belleten, Cilt: 81, Sayı:292, ss. 857-916.
- Kejanlı, D. (2010). Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı gelişimi, e-Journal of New. E-Journal of New World Sciences Academy, 5(3), ss. 287-303.
- Koç, M. - Tanrıverdi, E. (2014). (Haz.), MütercimÂsım Efendi, Kâmûsu'l- Muhît Tercümesi, , Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Kuban, D.(1968). “Anadolu-Türk Şehrî Tarihi Gelişmesi, Sosyal Ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, Vakıflar Dergisi, sy. VII, ss. 53-73.
- Kütahya Belediye Başkanlığı (1991), 1 Yıllık Çalışma Raporu

Genel Hatlarıyla Kütahya'nın Ticari Yapılarından Tarihi Kapan Hanı

- Öz, M. (2015) "İstanbul Nüfusu: Fetihden XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, ss. 468-486.
- Özkılınç, A.&Coşkun, A.&Çalık, S.&Karazeybek, M. &Sivridağ, A.& Yüzbaşıoğlu, M. (1993),438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, C. I, (937/1530), Ankara, 1993.
- Pakalın M. Z.,(1993) "Kapan", Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, C. II, MEB Yayınları, İstanbul, ss. 164-165.
- Saide S.&Kutlu İ. (2021) "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Kent Yapısında Çarşının Konumu ve Mekânsal Kurgusu Üzerine Bir İrdeleme", Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi, Cilt: 14 Sayı: 2, ss. 506-507.
- Sevim, S. (2012). "Bursa Kapan Hanı'nın Balkanlar'a Yansıması Açısından Üsküp Kapan Hanı" Bursa'da Zaman, Yıl: 1, Sayı: 4, Bursa Büyükşehir Belediyesi, ss. 32-34.
- Şahinalp, M. S.&Günel V., (2012) "Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi", Millî Folklor, Yıl:24, Sayı:93, ss.149-168
- Şenel, Ş.(2002) "Osmanlılarda Ticaret Anlayışı ve Ticaret Teşkilatında Yeni Bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı" Türkler, c: 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.736-753.
- Tabakoğlu, A. (2014). "Osmanlı Döneminde İstanbul'un iâşesi", Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu 2, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, ss. 99-168
- Tankut, G. (1973) "Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı", VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, ss.773-779
- Tanyeli, U. (1987), Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15 yy), Basılmamış Doktora Tezi, İTÜ. İstanbul.
- Tongur H. (1939) "Türk Şehirlerinde Çarşılar ve Kapanlar", Belediyeler Dergisi, No:52, ss.22-25
- Uzunçarşılıoğlu, İ. H. (1932). Bizans ve Selçuklu Germiyan ve Osman Oğulları zamanında Kütahya Şehri, Maarif Vekâleti Yayını, İstanbul.
- Varlık, M. Ç., " Kütahya" TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 26, ss. 580-584.
- Varlık, M. Ç. (1988) "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri" Türklük Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fak., Sayı:3, İstanbul, ss.189-271.
- Yakupoğlu, A. (1991). Rengârenk Kütahya, Türk Petrol Vakfı, İstanbul.
- Yalçın A. (1979). Türkiye İktisat Tarihi, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

EKLER

Ahmet Yakupoğlu'nun Fırçasından Eski Kapanaltı.
(Şimdiki Vakıf Apartmanının Bulunduğu Yer)
Ahmet Yakupoğlu, Rengârenk Kütahya, Türk

Kapan Hanı'nın Kemerli Giriş Kapısı

1953'ten Önceki kapanaltı
Şimdiki Vakıf Apartmanının Bulunduğu Yer

1991 Yılında Yapılan Kapan Binası. Aynı Zamanda Kütahyalıların "Kapanaltı" dedikleri Tahıl pazarı
Kaynak: (<https://mapio.net/>)

1953'te Kapan'ın yıkılarak yerine yapılan vakıf Apartmanı